

Dr. MOLNÁR JÓZSEF főiskolai adjunktus:

HEVES ÉS KÜLSŐ-SZOLNOK MEGYE ALKOTMÁNYOS ÉS FÜGGETLENSÉGI MOZGALMAI (1849—1867)

1849 augusztusában a magyar forradalom és szabadságharc elbukott. Hazánk ezeréves történetének egyik legszomorúbb korszakát jelentette az utána következő önkényuralom.

Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc bukása ellenére is megnyitotta a polgári átalakulás útját, előrejutásunkat azonban nagymértékben gátolta az osztrák elnyomó uralom. Az 1848-as forradalom három megoldatlan kérdést hagyott hátra: a nemzeti függetlenség, az agrárkérdést (a nagybirtok és a feudális maradványok egész sora fennmaradt még) és a nemzetiségi kérdést. A magyar nép 17 évi hősi harcával bebizonyította, hogy az önálló magyar haza megteremtéséről nem mond le és inkább vállalt minden szenvedést és eltűrt minden fájdalmat, de ellenállt a bécsi udvar németesítő és beolvasztó politikájának.

E tanulmányban arról lesz szó, hogy Heves megye, illetőleg Heves—Külső-Szolnok megye dolgozó népe s legjobb fiai milyen ellenállást fejtettek ki a gyűlölt, elnyomó Habsburg-rendszerrel szemben.

Heves megye 1569-től törvényesen egyesült Külső-Szolnok megyével és 1876-ig — míg külön nem választották — hivatalos neve a megyének: Heves és Külső-Szolnok megye volt. Az egyesített megye területe: 117,42 négyszögmér-föld. Heves és Külső-Szolnok megye lakóinak a száma a kiegyezés idején 321 537.

A kettős megyének négy járása volt: a gyöngyösi, a mátrai, a tiszai és a tarnai járás. Heves megyének a tárgyalt időszakban 17 városa volt: három rendezett tanácsú városa: Eger, Gyöngyös, Szolnok és 14 mezővárosa: Heves, Maklár, Verpelét, Pata, Pásztó, Hatvan, Apc, Pétervására, Cibakháza, Dévaványa, Mezőtúr, Poroszló, Tiszafüred és Törökszentmiklós.

I. A szabadságharc bukása utáni terror és rémuralom Heves megyében

A világosi fegyverletétel után az osztrák diktatúra rémuralma szakadt a magyar népre. Schwarzenberg Félix herceg, az osztrák kormány feje Haynau tábornagyot, a »bresciai hiénát« ruházta fel teljhatalommal a magyar nép hősiességének megtorlására. Az osztrák hadbíróóságok egymásután ítélték el a legjobb magyar hazafiakat. Haynau élet és halál ura volt Magyarországon. Csak utólag kellett jelentést tennie Bécsbe a már végrehajtott halálos ítéletekről. Haynau maga írta: »száz esztendeig nem lesz többé Magyarországon forradalom,

erről fejemmel kezeskedem.« Óriási hajszát indított a magyar forradalom és vezetői ellen. 1850. júliusig tartó működését több halálos ítélet és mintegy 1765 négytől húsz évig terjedő súlyos várfogsági büntetés, illetve haditörvényszéki ítélet jellemezte. Kíméletlen bosszúszomjukat mutatta az is, hogy a külföldre emigrált vezetőket halálra ítélték és jelképesen felakasztották.

Heves megye már 1849. október 6-án elvesztette két kiváló szabadságharcos tábornokát, a kötél általi halálra ítélt Knezich Károlyt és Lenkey Jánost. Lenkey János Eger városának szülőtte volt, akit csak azért nem akasztottak fel, mert a kivégzése előtti napon súlyos betegség rohanta meg, mely alig négy hónap alatt végzett vele az aradi várbörtönben. Knezich Károlyt, a hős horvát származású tábornokot gyengéd rokoni szálak fűzték Egerhez. Felesége, — aki egri származású volt — és két kislánya várta vissza az aradi várbörtönből, de hasztalan, mert a magyar szabadságért vállalta a legnagyobb áldozatot is és ott lehelte ki nemes lelkét az aradi hóhérok keze alatt. Ugyancsak az aradi katonai bíróság ítélte 10 évi nehéz vasban eltöltendő várfogságra Lenkey Károlyt, volt honvédezredest, Lenkey János testvérbátyját.

E három ítélet csak a kezdetét jelentette Heves megye népe veszteségeinek és szenvedéseinek. 1849. szept. elején már Kapy Eduárd mint hadbiztos intézkedett Egerben Köllő osztrák őrnagy mellett, aki a város katonai parancsnokaként már augusztus közepén Egerbe érkezett. Kapy Eduárd az üresen álló érseki székházat foglalta el és innen adta ki rendeleteit Eger város lakosságának. »Szept. 7-én már az általa kinevezett szolgabírák működtek.« [1].

A rendőri intézményt okt. 12-én vezették be Egerbe. A zsandárok parancsnoka egy durvaságáról és kegyetlenségéről hírhedt Schwarzer nevű kapitány lett.

Borsod és Heves megye főbiztosa (kerületi főispán) Kapy Eduárd lett. Megyénkben kerületi kormánybiztossá (alispán) Majtényi Lászlót nevezték ki. A gyöngyösi kerület vezetői tisztét Luby István töltötte be. Vezető állásokba csak a bécsi udvart hűen kiszolgálók kerülhettek.

»1849. november 1-én Kapy Eduárd császári és királyi biztos megalkotta Heves és Külső-Szolnok megye fenyítő törvényszékét ideiglenesen addig, míg a törvénykezési rend megállapíttatik.« [2].

A bírók és Babics István főügyész, valamint a többi hivatalnok is letette az esküt, melynek szövege a következő volt: »Ferencz József ő császári, királyi Apostoli Felsége iránt tántoríthatatlan hűséggel s jobbagyi alázatossággal fogok viseltetni.« [3].

»Köllő osztrák őrnagy, Eger város katonai parancsnoka már augusztus 31-én elrendelte a város házankénti átkutatását fegyverek keresése céljából.« [4]. Ugyanakkor a fegyverek kutatása mellett a szabadságharcban résztvettek iránt is érdeklődtek, — bár három hónapig minden honvéd és honvédtiszt felszólított, hogy önként jelentkezhetik a hadbíróságoknál.

A bíróságok hamarosan meg is kezdték működésüket, mert a fogdák és főleg a megyei börtön tele volt hosszabb idő óta elfogott, de ki nem vizsgált és el nem ítélt rabokkal. A katonai parancsnokok és a zsandárok vezetői összefogdostatták

a szabadságharcban résztvevett honvédtiszteket, de a közhonvédeket is. A honvédek közül sokan a Mátra és Bükk hegység erdeibe menekültek a rendőrkapók elől. Haynau mintegy 40—50 000 volt honvédot soroztatott be a császári hadseregbe és ezek jórészt Felső-Itáliába, a szabadságszerető olasz nép mozgalmának megfékezésére vitték el hazánkból. A körözött honvédtisztek és honvédek közül sokan el tudták kerülni az elfogatást és a nép szerető gondoskodása és rejtetése közepette barangoltak a Mátra és Bükk erdeiben. Még az elfogottak közül is többen az osztrák császári seregbe való besorozás után is megszöktek és inkább vállalták a hontalan bújdosás keserű kenyerét, mintsem a gyűlölt egyenruha viselését.

1849. októberében és novemberében gyakoriak az elfogatási és köröztetési rendeletek. Pl. »október 31-én Melcziczky János szökevény katonatiszt köröztetik; november 7-én Tesnyánszky János, Méray Ferenc, november 26-án Gracza Antal, Bory Lajos katonatisztek köröztetnek«. [5].

»1849. decemberében Csillagh, Sréter és Csigaházi kapitányok, Kuhányi alhadnagy, Cseh Imre és Nagy Sámuel köröztetnek.« [6].

1849. november 19-én külön rendelet jelent meg, mely szerint »minden volt honvédet össze kell írni és az alkalmatosakat kivétel nélkül be kell sorozni«. [7].

Egerből 1849. december 12-ről 13-ra virradólag több honvéd megszökött, akik a Mátrába vetették be magukat. A zsandárok és csendbiztosok a sorkatonaság támogatása nélkül nem igen merészeltek az erdőbe bemenni, mert annyira féltek a volt honvédektől. A nyomozást a rendőrkapók csak nappal merték folytatni, éjszakai pihenőre még az erdők mellett lévő falvakat is elkerülték.

»Barátka János baktai lakost az országúton fogták el, mert útlevél nélkül barangolt. Vasravittek és úgy kísérték be Egerbe, ahol a zsandártiszt előtt bátran vallotta, hogy a szabadságharc alatt honvédtűzérként harcolt a forradalmi csapatban. Ügyét a katonai besorozó bizottmányhoz tették át.« [8].

Szikszói János volt honvéddel, mint katonaszökevényel, Barátka Jánoshoz hasonlóan bántak el.

Az olyan papokat, akik a forradalom mellett álltak, állandó megfigyelés alatt tartották és róluk jelentést kellett beküldeni a katonai parancsnoksághoz. Ugyancsak jelentést kértek az olyan katolikus papokról, akik a »párttű kormány« alatt testi fenyegetést, fogságot, vagy halált szenvedtek, hogy kellő jutalmazásban részesíthessék őket, illetve hozzátartozóikat.

Puky Miklóst, aki 1849-ben vármegyénk első alispánja volt, — majd Komáromban mint kormánybiztos működött — halálra ítélték és javait elkoboztatták. Neki azonban a szabadságharc bukása után Szerbián, Konstantinápolyon keresztül sikerült Belgiumba emigrálnia.

Almássy Pált, — aki 1848-ban Gyöngyös város országgyűlési képviselője volt és 1849. április 14-én, a Függetlenségi Nyilatkozat kimondásakor a képviselőház elnöki tisztét viselte —, szintén halálra és javainak elkobzására ítélte a haditörvényszék, de csak távollétében, mivel szintén sikerült külföldre szöknie. Almássy Pál a terror megszűnése után hazajött; Puky Miklós úgyszintén, de csak a hatvanas évek derekán.

Csiky Sándort, — akit 1848. július 3-án Eger város országgyűlési képviselőjének, majd 1849. július 8-án a Szolnokon tartott megyegyűlésen Halasy Gábor alispán helyettesének választottak meg — a hadbíróóság 1849. szeptemberében azzal büntette, hogy összes javait zár alá vétette.

De nemcsak azokat az egyéneket üldözték, akik az 1848-as forradalomban és szabadságharcban vezető szerepet töltöttek be, hanem mindenkit, aki csak akár szóval, öltözkéssel, dallal vagy bármivel is emlékezni mert a dicső eseményekre. Eltiltották a honvédi jelek: zubbony, sapka használatát; Kossuthnak még a nevét sem volt szabad kiejteni. Egerben, Gyöngyösön és a többi városban a rézcsákójú osztrák zsandárok és titkosrendőrök házkutatásokkal, letartóztatásokkal, a gyanúsak állandó szemmel tartásával zaklatták a lakosságot. Nekik mindenki és minden, ami magyar, gyanús volt. A megye falvait császári osztrák katonaság szállta meg. Az elszállásolt osztrák katonát lovával együtt a magyar parasztnak kellett ellátnia. Felélték minden ételmét és takarmányát, sőt gyakran megtörtént, — hogyha valamivel nem voltak megelégedve — feltörték élecskamráit, garáz-

dálkodtak és nem egy esetben ki is rabolták eltartóikat. Pl. »Kápolnán Ritter András, Véber Fülöp és Hajdu József lakosok az egri katonai parancsnoksághoz fordultak panaszaikkal és követelték a császári katonák által elvitt 2 tehén és 1 ló árának a megtérítését 1849. december 3-án.« [9]. De ugyanez történt Kompolton, Verpeléten, Hatvanban és a megye többi területén is.

A katonák elszállásolása és eltartása mellett a lóval és kocsival rendelkező parasztokat — főleg a városok mellett lévő falvakból — gyakran berendelték fogatos szolgálatra. Köllő osztrák őrnagy az Eger környéki falvakból szerezte be a szükséges fogatok mennyiségét.

Ezek ellen éppen úgy, mint a katonai beszállásolások ellen hiába volt minden tiltakozás. Pl. »1849. november 9-én Losonczy Ferenc, Kovács József, Szabó József és Pápai Mihály érseki hajdúk a katonatartásban könnyítést kérnek« [10], de kérésüket nem teljesítik.

A hivatalokban főleg osztrák, cseh és morva tisztviselők voltak, vagy pedig olyan Bécshez húzó hazaárulók, akik németül jól tudtak beszélni. A magyar nép egyszerű fiai megvetéssel és gyűlölettel viseltettek e hivatalnokok iránt és ha csak tehették, semmiféle ügyükkel nem fordultak hozzájuk.

Ennyi erőszak, elnyomás és minden szabadságot lábbal tipró önkényuralom láttán Heves megye népe minden alkalmat megragadott, hogy elégedetlenségét és gyűlöletét kimutathassa s csak Kossuthra és annak hívó szavára várt, hogy ismét fegyvert ragadhasson gúzsba-kötői és vérszopói ellen. Heves megye népének nagyfokú elkeseredését, elszántságát és fényes tetteit a későbbi fejezetek fogják igazolni. Ugyanezeket erősíti a bécsi királyi udvar is, amely Heves megye rebellis voltára 1851-ben felfigyelt. 1851. végén Geringert — aki Haynau örökébe lépett 1850. júliusában — leváltották és Albrecht főherceget, a király nagybátyját nevezték ki Magyarország főkormányzójának. Az ő feladata lett a korlátlan központosítás és a germanizálás politikájának a megvalósítása. Albrecht főherceg nem nagyon örült kinevezésének, mert saját maga eléggé kilátástalannak ítélte meg helyzetét. Egyik levelében azt írta I. Ferenc Józsefnek: »Szilárdan meg vagyok győződve, hogy hivatalom még három hónapig sem fog tartani. Feltűnően kedvezőtlennek ítélem meg az állapotokat Pcsst, Zemplén, Heves és Borsod megyékben. Szerintem ebben az országban csak vasszigorral lehet kormányozni és csak a katonaságban és a zsandárságban lehet bízni.« [11].

II. A Heves megyei parasztság helyzete és ellenállási küzdelmei 1849—1867

A magyar parasztság függetlenségi és demokratikus mozgalmairól a burzsoá történetírók hallgattak. Parasztságunk gazdasági életéről még csak írtak valamit, de az osztályharcos részeket kihagyták belőle. Műveikben a nagybirtokos osztályt és a nagybirtokot védték, tehát feudális szemléletűek voltak.

1848 történeti jelentősége éppen abban volt, hogy először kapcsolódott össze a nemzeti szabadság kivívásáért folytatott harc a feudális reakció ellen vívott küzdelemmel. Ugyanekkor a magyar szabadságharc »első ízben vált egy nagy európai, haladó demokratikus mozgalom szerves alkotó részévé«. [12]. A szabadságharc azonban külső intervenció folytán elbukott és a forradalom befejezetlen maradt. 1849. után a nagybirtokot egyéb feudális maradványokkal átmentették a kapitalizmusba.

A heves megyei parasztságnak is, — mint az ország bármely más megyéjében — súlyos volt a helyzete a szabadságharc bukása után.

A mezőgazdaság kapitalista fejlődése hazánkban »porosz úton« történt, amely egymagában megmagyarázza, hogy 1848 után a parasztság többségének helyzete csak nyomorúságos és keserves lehetett. A heves megyei földesurak és már részben a jómódú parasztok is egyre tovább nyesegették a parasztságnak a még megmaradott parcelláit. A földesúr és a jómódú parasztok mellett ugyan- csak a szegény parasztságot nyúzták: az adóbeszedők, a végrehajtók és az uzso- rások. Az elvesztett legelő- és erdőhasználatért, a kölcsönvett pénzért és gabonáért egyre löbbször kényszerült »ledolgozásra«, amely ugyancsak a földesurak és zsíros parasztok vagyonát növelte. Ezek mellett főként a parasztságot és a munkásokat sújtották a súlyos állami adók, az önkényuralom politikai és katonai terrorja, az osztrák katonaság beszállásolása, garázdálkodása, stb.

A kapitalista fejlődés lassú volt, ugyanakkor az egyre fokozódó kisajátítások révén mindinkább növekedett a földjeit veszített szegények száma. E nincstelenné vált paraszti tömegeket a nagyon lassú fejlődésű kapitalista ipar és mezőgazdaság nem tudta felszívni, aminek következtében tehát már a kapitalizmus megszüle- tésekor is nagy lett a munkanélküliek száma.

Azok a parasztszámok pedig, akik mezőgazdasági, vagy ipari bér munkások lettek, nagyon olcsó munkabérből kellett, hogy tengessék életüket. Az elmondottak alapvetően a kapitalista agrárfejlődés »porosz útja« és az osztrák elnyomás ösz- szefonódásának volt a következménye. Az eddig elmondottak azok a fővonások, amelyek a magyar parasztság nagyrészenek életét jellemezték a szabadságharcot követő években, de lényegében a következő évtizedekben is.

Magyarországon a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének két feltétele volt: a termelőeszközöktől megfosztott s így bér munkára utalt osztály létrejötte és az új földesúri technika alkalmazása.

Polgári történetíróink a XIX. század második felében, de a XX. században is — ha az önkényuralom korszakáról írtak — soha említést sem tettek a magyar parasztság függetlenségi és antifeudális mozgalmairól, pedig ebben a korban a megalkuvás nélküli függetlenség gondolatát nem a középnemesség, hanem a ma- gyar nép, elsősorban is a parasztság képviselte. A parasztság Kossuth nevével és szellemében szállt síkra a Habsburg-önkényuralom megbuktatásáért, a demok- ratikus átalakulás befejezéséért, a földosztásért.

Az előbbi megállapítások Heves vármegyére is vonatkoztak. Az egyesített Heves és Külső-Szolnok megye területe ebben az időben: 1,171,041 kat. hold. Ez a terület 1 028 nagy- és középbirtokos és 48 921 kisbirtokos (a volt telkesjobbágyságok is benne vannak) kezén volt. A megye nagyrésze az 1 028 nagy- és középnemes tulajdonát képezte, akik igen jómódúak és vagyonosak voltak. Az egész megyében csak öt község van nyilvántartva: Lelesz, Szt. Erzsébet, Bocs, Besenyő és Mikó- falva, amelyek úgyszólván teljes egészében a bocskoros nemesség kezében voltak.

»Az 1,171.041 kat. holdból: 424,055 kat. hold szántó
174,292 kat. hold rét és beltelek
328,377 kat. hold legelő
113,050 kat. hold erdő
27,422 kat. hold szőlő
12,893 kat. hold nádas
90,950 kat. hold hasznavehetet-
len.« [13].

A jobbágyság megszűnésével megyénkben az úrbéri birtokok nem darabolódtak fel. A negyed-, fél- és egésztelkes jobbágyság az általuk már régebben megművelt földeknek tulajdonosai lettek. 1848-ban csak

a telkes jobbágyok kaptak telket, a zsellérek, cselédek semmit sem kaptak.

A nincstelen zsellérek tekintélyes része a tőkehiány következtében már a 40-es évek elején is munkanélkül tengődött. A nincstelenek munkaerejét sem az iparban, sem a mezőgazdaságban nem tudták megvásárolni a nagy pénzhiány miatt.

A tőkehiány problémája a szabadságharc leverése után még élesebben jelentkezett a mezőgazdaságban, mint 1848 előtt. Nincs tőke, nincs felszerelés, nincs munkásszervezet. Az ingyen jobbágmunka elvesztésével, a közteherviselés bevezetésével és főleg a Habsburg-adórendszer kiterjesztésével a magyar közép- és nagybirtok eladósodása tovább fokozódott.

A szabadságharc bukása után a legtöbb középnemesi és sok nagybirtokos gazdaság is a tönk szélére, a gazdája pedig az uzsorások karmai közé került.

Fokozta a tőkehiányt az is, hogy a Kossuth-bankókat érvénytelenítették, amely által kb. 70 milliónyi összeget vontak ki a forgalomból. A nemesség döntő többsége tehát pénzre, hitelre szorult, ezért kölcsönöket, úrbéri kárpótlást és előlegeket kértek az osztrák kormánytól. Azonban az előlegek, kölcsönök folyósítását csak a bécsi udvarhoz hű földesurak kaphatták meg, éppen ezért szigorú kivizsgálás előzte meg azok kiutalását.

A Földhitel Intézet csak 1862-ben alakult meg és 1863-ban kezdte el működését. Hitelt azonban az is csak a nagybirtokosoknak adott, a középbirtokosoknak nem és az általa nyújtott összeg is kevés volt.

Így gépesítésre nem is igen gondolhattak. Ez az oka annak, hogy »Magyarországon 1863-ban csak 194 gőzgép volt, 1 603 lóerővel.« [14]. Heves és Külső-Szolnok megyére ebből csak pár darab jutott, mivel a gőzgépek főleg az ország nyugati részén, Dunántúlon voltak.

Az kétségtelen, hogy vasekék terén megyénk — legalább is a többi megyéhez viszonyítva — jól állott. A kiegyezés után közvetlenül: »Heves és Külső-Szolnok megyében 26 234 vaseke volt, ennél többel csak Pest-Pilis-Solt megye rendelkezett. Árva, Máramaros megyékben ugyanakkor csak 123, Zaránd megyében pedig 13 a vasekék száma. A faekék száma Heves és Külső-Szolnok megyében 1867-ben viszonylag kevés a többi megyéhez képest: 1 858; Árva megyében 12 064, Máramaros megyében 4 912, Zaránd megyében 4 114.« [15].

A tőkéstermelésre való áttérés komoly akadályja volt a földesúri és paraszti birtok elkülönöztetlenség és tagosítatlanság. Az elkülönözés, a közös községi tulajdont képezett legelő, erdő, nádas területéből egyrészt a volt jobbágyokat és zselléreket, másrészt a földesurakat illető birtokrészek kihalását jelentette. A parasztgazdaságok nem voltak teljesen elkülönítve a földesurak gazdaságától. Tagosításra szükség volt, de nem olyanra, mint ahogy azt végrehajtották.

1853 március 2-án jelent meg az a császári pátens, mely a tagosítás lebonyolítását szabályozta. E pátens a nagybirtokosokat védte és a parasztság kisajátítását eredményezte. A tagosítás tehát a születőben lévő mezőgazdasági kapitalizmus érdekében történt, amelynek végrehajtása során a parasztok ériási tömegeit fosztották meg földjüktől, akik azután a falusi proletárok sorait gyarapították. A tagosítások a parasztság kisajátításának törvényes formái voltak. 1848 után és az eredeti felhalmozás újabb szakaszát jelentették.

A földesurak a tagosítások folyamán nemcsak nagyobb, de jobb minőségű földeket harácsolnak össze, a parasztokat pedig a homokos, kavicsos, lápos, hegyes területekre szorították. Ezek a határ legmeszesebb lévő földjei voltak és még ezeket is több helyen és több darabban kapták meg a parasztok.

»1852-ben a csányi parasztokat erőszakkal bírták rá a szolgabírák a tagosításra. Eredménye az lett, hogy 11 egésztelkes gazda kapott összesen 300 hold szántót és 100 hold rétet, a többi a földesúrnak jutott. 14 háromnegyed, illetve negyedtelkes jobbágy, 22 zsellér, továbbá 44 olyan zsellér, akinek kisebb földje és rétje volt, minden birtokát elvesztette.« [16].

Megyénk két legnagyobb uradalmában: a gr. Károlyi György Debrő-parádi és az egri érseki uradalomban az 50-es években kezdődtek és a kiegyezés körül be is fejeződtek a tagosítások. A Károlyi uradalomban 1867-ben még nem egészen fejeződtek be, de az érseki uradalomban igen.

A Károlyi uradalom a Mátra északi és déli oldalán, Eger és Gyöngyös között terült el. Nagysága: 46 649 hold (1200 négyszögöles hold) volt, amelynek kb. a felét művelték meg, a másik felét pedig erdő alkotta »1867-ig befejeződtek a tagosítások: Kompolt, Tófalú, Al-Debrő, Fel-Debrő, Verpelet, Sirok, Szajla, Parád, Bodony, Derecske, Balla és Nemti községek határaiban. Tagosítás alatt állott a kiegyezés évében Kál és Szt. Domonkos határa, pör alatt voltak a nánai és vécsi határok.« [17].

A Károlyi uradalom, de az érseki is a tagosítások után indult nagyobb fejlődésnek, midőn a legjobb földeket a földesúr magának foglalta le a határban.

»Az egri érseki uradalom 59 021 holdat tett ki összesen (1200 négyszögöles) és ezek 4 kerületre voltak osztva:

a Felnémeli	29 401 hold
Gyöngyöspüspöki	13 580 hold
Maklár-Nagytállyai	8 733 hold
és a Pusztaszikszói	7 307 hold
erdő kb.	20 000 hold

lchetett belőle.« [18].

A tagosításokat 1867-re befejezték az érseki uradalomban, de bérbe semmit sem adtak ki belőle.

A Károlyi uradalomnak Debrőn egy szeszgyára volt, »mely évenként 1 500 akót termelt; Parádon üveggyára, mely évenként 3,600,000 üveget készített; 12 vízimalma volt, míg az érseki uradalomnak 29.« [19].

Egy korabeli író munkájából néhány adatot még az uradalmi és az egész megyei parasztság életének bemutatására. »A házakat legnagyobbbrészt vályogból és földből építették. Kőházak csak városban és hegyvidéki falvakban voltak találhatóak, de csak ott is a jobb módúaknál. Megyénk dohánytermesztő sík vidékein egész csoportokban

találtnak földbe ástott és felszínén kétoldalról csúcsbemenőleg betetőzött földalatti viskók, melyekben főleg a dohánytermesztéssel foglalkozók laknak.« [20].

A szobák alacsonyak, földesek, rossz levegőjűek, főleg télen, amikor vigyáznak arra, hogy az a kis meleg el ne illanjon, amit a búbos adott. A savanyított káposztát tartalmazó hordó, a tojásan ülő tyúkok mind bent vannak a szobában. Az ablakok kicsik és azokat is legtöbbször beszögezik, vagy betapasztják, úgy, hogy egykönnyen kinyitni sem lehet. E bűzös, rossz levegőjű szobában élt az egész család és igazán nem csoda, hogy aratott köztük a »morbus hungaricus« (tüdőbaj).

A táplálkozásuk a lakásviszonyukhoz volt hasonló. »A dolgozó nép főleg növényi ételleket: burgonyát (krumplit), káposztát, ritkábban babot, borsót, lencsét eszik. A szegények hetekig nem jutnak hozzá húshoz.« [21].

A kukoricakenyér igen gyakori volt a megye minden területén, de főleg a Mátra vidékén. A vacsorájuk általában a következőkből állott: savanyított káposzta, vöröshagyma és egy kis kenyér. Szalonna, füstölt hús nagyon ritkán jutott asztalukra. Tejet, túrót, vaját nagyon keveset ettek. Halat csak a Tisza mentén fogyasztottak. Kalácsot a szegény parasztok csak búcsú napján ettek.

Növelte megyénk lakosságának amúgyis nyomorúságos helyzetét az osztrák önkényuralom adópolitikája is. Mindjárt a szabadságharc leverése után, 1849 október 20-án a bécsi udvar rendeletet adott ki, mely szerint november 1-től minden ingatlan után hazánkban is adót kell fizetni. Az adókiivetés alapjául szolgáló földadókataszter ekkor még ideiglenes volt.

1850. november 20-án jelent meg az adóztatásról szóló rendelet, mely szerint az ország lakossága a következő adókat volt köteles fizetni: föld-, ház-, kereseti és jövedelmi adót. A kereseti adó fizetése érzékenyen érintette a zselléreket, a napszámosokat, a városi és falusi munkásokat és cselédeket. Földadót kellett fizetni: a szántók, belső telki földek, kertek, rétek, legelők használatáért. A földadó alapját képező kataszter megállapítását a Habsburg-reakció politikai érdekei szabályozták, mely szerint a Béccsel szembenálló középbirtokosi vidékeken, mint pl. Heves megyében is nagyobb, viszont a Bécshez húzó nagybirtokosokra enyhébb katasztert állapítottak meg.

1850 november 23-án adták ki a fogyasztási adóról szóló rendeletet, mely szerint adót kellett fizetni: a szesz, sör, bor, hús és cukor fogyasztása után, vagyis olyan élelmiszerek után, amelyek a dolgozók mindennapi ellátását szolgálták. A fogyasztási adók főleg a város és falu dolgozó népét sújtották.

A fogyasztási adókat az osztrák kormány szinte évről-évre fokozta, amellyel az amúgyis nehéz helyzetben lévő dolgozókat nyomorba és koldúsbotra juttatta. Pl. »Gyöngyös városa 1850-ben még csak 7 000 ezüst frt. fogyasztási adót fizetett, de 1860-ban már 27 000 ezüst frt.-t. A kincstári pótagója Gyöngyösnek 1852-ben 714 ezüst frt. 1860-ban pedig már 4 683 frt. Az összes adója Gyöngyös városának 1850-ben

14 736 frt. 58 krajcár; 1860-ban pedig 56 828 frt. 22 krajcár«. [22]. E példa is világosan mutatja, hogy milyen mértékben emelte a bécsi udvar az adókat.

Az adóterhek oly súlyosak, hogy azt fizetni sem tudják. Több város és község kérelmezi az adók elengedését, pl. »Hatvan, Gyöngyös-püspöki, Füzesabony, Fedémes stb., de legtöbbször hiába, mert kérelmeiket elutasítják«. [23].

Igen sok községben elárverezik a fizetni nem tudó parasztokat. Az óriási adóterhek fokozták a parasztság elproletarizálódását és egyúttal akadályozták a pénzfelhalmozás lehetőségét, mivel adó címén jelentős pénzüsszegek vándoroltak a bécsi udvari kincstárba.

Nagymértékben hozzájárultak a parasztság nyomorának fokozásához és elproletarizálódásához az 1849 és 1867 között beköszöntött aszályos esztendők. 18 év alatt 6 évben volt aszályos esztendő: 1852, 1857, 1858, 1861, 1862 és a legsúlyosabb az 1863. évi aszályos esztendő volt. Országos viszonylatban is Heves megye azok közé a megyék közé tartozott, ahol az aszály a legsúlyosabb volt. Az »Eger« c. hetilap 1864. évi számai részletesen beszámolnak az aszály által előidézett nagy éhínségről és pusztulásról. »A szárazság olyan nagy volt, hogy a kutak sok helyütt teljesen kiszáradtak, kisebb patakok, források elapadtak, de Eger városában a melegvízforrásokra semmi hatással sem volt.« [24].

Az éhínség oly nagyméretű volt, hogy több községben éhhalállal pusztultak el az emberek. Pl. »Kistályán egy házaspár éhhalált halt« [25], de ugyanígy Gyöngyösről és más falvakból is érkeztek a megye székhelyére, Egerbe ilyen jelentések. »Az 1864. január 13-i egri országos vásáron nem volt vevő, szinte úgy kellett fogdosni őket és ha valami elkelt, az is csak élelmiszer volt.« [26].

»Egy angol úr csak azért jött hazánkba, hogy láthassa, miként halnak éhen az emberek.« [27].

Heves és Külső-Szolnok megyében központi inségi bizottmány alakult, melyhez kb. 100 község fordult kérelemmel, hogy inséges helyzetük leküzdéséhez segítséget kapjanak.

»A Központi Inség Bizottmány a Gyöngyös városi Inség Bizottmányt arra utasítja 1864 elején, hogy a segélyezést ameddig lehet halassza el, ha pedig nagyon szükséges, akkor minél erősebb korlátok közé szorítsa. A segélyt természetben kapják, naponta egy főre: egy font kenyér (56 dkg.) és egy itcze rántott leves, a 10 éven aluli gyermekek a felét kapták.« [28].

Míg a megye dolgozói éhhalál előtt álltak, addig az urak tobzódtak, bálákat rendeztek, mulatoztak. Az inségeseknek csak néha-néha adtak jelentéktelen könyöradományokat, de azokat nagy dobra verték, hogy lássák az ő megértő, jóságos, meleg szívüket. Pl. »Kovalcsik József egri kanonok az éhhalál szelén álló Ostoros község lakóinak egy ízben 3 köből búzát és 50 font sőt osztott ki. Bartakovics érsek 80 szegény családnak 3 hónapig hetenként kétszer adott 10 font kenyeret; a főkapitalan tagjai pedig 8 személy naponkénti ételmezését vállalták 3 hónapra. Mindez nagyon kevés volt, hiszen csak Egerben 2 715 személy szorult

segélyezésre. Reményi Ede hegedűművész Olaszországból küldött 100 frt.-t, Csiky Sándor kezeihez«. [29].

Eger városában »a fertálymesterek osztották ki az inségeseknek összegyűjtött adományokat, még pedig legjobb belátásuk szerint«. [30].

Míg megyénk lakossága a legnagyobb nyomorban sínylődött, addig a kormány segítségadás helyett adószedő lovaskatonákat küldött községeinkbe, a Birodalmi Tanács pedig ilyen ügyeket tárgyalt: »Vajon a római követ fizetését 20 000 fr.-tal csökkentésék-e, vagy sem? A fenyítőházakat az államra, vagy az egyházi rendekre bízzák-e? stb.« [31].

Mind e csapás mellé 1864-ben ráadásul még óriási marhavész is pusztított az országban. Heves megye azon 14 megye közé tartozott, melyeket a legerősebben sújtott a vész. Megyénkben ekkor mindössze csak 12 állatorvos volt. (Igaz, hogy az emberek nagyrésze is úgy halt meg, hogy orvos nem is látta őket. »1867-ben az egyesített megyében összesen: 38 orvostudor, 34 sebész, 15 gyógyszerész, 71 okleveles és 69 oklevél nélküli bába működött.«) [32].

Növelte a parasztság nyomorát és elkeseredését az is, hogy kevés volt a földcsúri bérlet. Ugyanis a földcsurak a szabadságharc bukása után arra törekedtek, hogy csak a majorságuktól távollevő földeket adják bérbe és függetlenítsék magukat jobbágyaik igacrejének igénybevételétől. Az egri érseki uradalom pl. egyáltalán nem adott ki bérbe földet a földéhes parasztnak.

Az 1850-es években azonban megyénkben voltak olyan földesurak, akik a tönkremenés ellen úgy védekeztek, hogy bérbeadták földjeik egy jelentősebb részét. Ezzel céljuk kettős volt: egyrészt, hogy pénzre tegyenek szert, másrészt pedig, hogy továbbra is biztosítsák az ingyermunkához való jutást (ugyanis minden feles hold után 1—2 napszámot volt köteles teljesíteni a bérlő paraszt). Tehát a ledolgozás alapvető vonása az uszora volt. A gazdálkodás tőkésirányú fejlődésének egyik formája a ledolgozással egybefonódó haszonbérleti rendszer alkalmazása volt. A bérlők jelentős hányada idegen volt. Sok zsidó is bekapcsolódott az üzletbe. Többen, mivel elegendő tőkével nem rendelkeztek, maguk is bérbeadóként léptek fel. A bérbevett földek silányabb részét kiosztották a földéhes szegényparasztságnak s ezzel nagymértékben hozzájárultak parasztságunk uszora-rabszolgaságba való döntéséhez. Pl. »Deménden a Benyovszky-féle földeket Pápai Ignác pesti ügyvéd vette meg, Bátor községben az Egry-féle birtokot Deutsch Ábrahám vásárolta meg«. [33]. Ezek azután bérbe adták földjeiket. A kisebb földdarabok bérbeadásánál a jómódú, megbízható (az ő szempontjukból) telkesgazda bérlőket keresték, ha pedig csoportosan vállaltak a parasztnak haszonbéres földeket, akkor vagy egyetemlegesen kellett felelősséget vállalni, vagy a tehetősebbeket kötelezték megfelelő jutalom ellenében a haszonbéres beszedésére. Az uradalmak általában nem engedték meg a haszonbéres földek alhaszonbérbe való adását, mert az a földek elsilányulására vezetett.

A földesurak gyakran árverésen adták a földeket bérbe. Ilyenkor a parasztnak egymásra licitálva verték fel az árakat. (Ugyanis a föld

ára elég magas, főleg a krími háborúban és az utána következő években, tehát konjunkturális állapot volt.)

Még ebben az időszakban is megtalálható a legelőbér fejében ledolgozó igásparaszt pl. gróf Károlyi György aldebrői uradalmában, ahol a legelő-elkülönzés még nem ment végbe és a megszűnt úrbéri szolgáltatások helyébe a legelők, de más földek használatáért is munkaszolgáltatással tartoztak a feles parasztok. Vagyis beadták a fele termést és mellette még pár napi munkával is szolgáltak.

Az eddig elmondottak, vagyis a parasztság forradalmat követő kisajátításai (a tagosítással, legelő-elkülönözéssel); a feudális kizsákmányolás és annak növelése; a súlyos adók; földéhsége és nyomorúságos helyzete; munkanélkülisége; a 25—40 krajcáros napszámok, stb. mind arra készítették a parasztságot, hogy ellenálljon és felvegye a harcot elnyomóival szemben.

A parasztság elkeseredésében az osztályharc legélesebb fegyvereihez nyúlt. Több alkalommal érkezett jelentés a megye különböző pontjairól, — főleg a gyöngyösi járásból —, hogy a parasztok erőszakkal akadályozták meg a mérnökök földméréseit. Többször katonai és csendőri segítségre volt szükség a falusi zendülések leverésére. »Még 1849 szeptemberében Heves megye kir. biztosa tett jelentést a parasztok önhatalmi lépéseiről a földesúri földek elfoglalásával kapcsolatban s katonai karhatalmat kért Visontára és Füzesgyarmatra.« [34].

A parasztok szerte a megyében megtagadták a papi tartozások fizetését, sőt ismételt felszólításokra és fenyegetésekre sem voltak hajlandók fizetni, amiért is az egri főkáptalan helyettes helynöke, Kovács Mátyás prépost a császári és királyi főbiztoshoz fordult levélben orvoslásért. Kérvényében a következőket írta:

»Méltóságos Császári Királyi Biztos Ur! Nagykegyességű Uram! A megyei lelkipásztorkodó papság majd kerületi gyűlésekből, majd egyesek által tett sűrű felterjesztésekben általánosan panaszkodik, miként a nép a törvényes érseki látogatások jegyzőkönyveiben kikötött és elfogadott tartozásait megadni, úgy szinte az illető munkálatokat megtenni vonakodik, sok helyen pedig azokat makacsul megtagadja, azon kérelmeknek pedig, melyet a panaszkodó Lelki pásztorok illető szolgálataihoz tettek, vagy igen kevés, vagy legtöbbször semmi sikerre nem vezettek. Azért Méltóságodnak több ízben tapasztalt kegyességében és jogszeretetében bízván, most is mély tisztelettel kérem Méltóságodat, miszerint hatalmánál fogva az ügyben foganatos rendelés által intézkedni méltóztassék. A lelkipásztorkodó papság őszinte hálájával fogadózni Méltóságodnak a reménylett kegyességért, melyhez midőn a magamét csatolnám mély tisztelettel vagyok Méltóságodnak alázatos szolgálója: Kovács Mátyás prépost, mint helyettes főkáptalani helynök. Eger október 17. 1849.« [35].

A prépost az ellenálló parasztsággal szemben Kapy Eduárd császári királyi főbiztostól »foganatos hatalmi intézkedést kért«. Nem törődtek a parasztság forradalom és háború utáni nyomorúságos helyzetével, csak az ő jólétük biztosítását tartották szemük előtt.

A Heves megyei nagy- és középbirtokosok közül többen voltak, akik erőszakkal akarták a jobbágyterheket visszaállítani. Pl. »Halmaj község paraszjai Gosztonyi Imre földesúr ellen emelnek panaszt 1852-ben«. [36].

Megyénkben gyakori volt az összetűzés a parasztok és a földesurak között a szőlődézsma miatt. Ismeretes, hogy 1848 szept. 15-én az országgyűlés kimondta a majorsági szőlők után járó dézsma eltörlését is. Ennek ellenére a földesurak továbbra is követelték a parasztoktól a majorsági dézsma beszolgáltatását. »Vezekény, Tar, Csány község kúrulistái 1852-ben megtagadták a dézsmaszolgáltatásokat.« [37].

A perek, fellebbezések mindennaposak voltak az ilyen ügyekkel kapcsolatosan. A parasztok a szolgabírákhoz nem igen fordultak, mivel azok kiszállván, mindig a földesúrnál szálltak meg, akik megvesztegették őket és így mindig a földesuraknak lett igazuk. Éppen ezért szívesen fellebbeztek a Katonai és Polgári Kormányzóhoz, annak ellenére, hogy a főszolgabírák mindent elkövettek, — börtönnel, akasztófával fenyegették meg —, hogy ezt megakadályozzák.

Minden megfélemlítés ellenére megyénk több községéből fordultak a parasztok panasszal az ország katonai és polgári főbiztosához. »1850 áprilisában Magyarország polgári biztosaleiratot intézett az egri kerületi főbiztoshoz, amelyben többek között megemlíti, hogy több község parasztjai panasszal fordultak hozzá a földesurak és a megyei tisztviselők brutális elnyomása és erőszakoskodásai miatt.« [38].

A parasztság gyűlölete különösen nagy volt a közvetett adók és azok bérlői ellen. A dohányegyedárúság bevezetésével Verpelét, Tódebrő, Feldebrő, Kápolna, Aldebrő stb. községek dohánytermelő parasztjai attól félték, hogy a kincstár kevesebbet fog adni a dohányért, mint eddig. Ebben az esetben el voltak szánva még arra is, hogy teljesen feladják a dohánytermelést. Erre azonban nem került sor, mert a kormány nem merte csökkenteni a dohány beváltási árát. Az előbb említett helyeken állandóak voltak a kisebb-nagyobb összetűzések, a parasztok és a pénzügyőrök között a dohányárusítás miatt. Ugyanis a dohánytermelő parasztok a beadás mellett elég sokat megtartottak maguknak, amelyből a saját fogyasztás mellett jutott még titkos eladásra is.

A parasztok, ahol tudták, ott károsították meg a földjeiket elrabló földesurakat. Erdeikből nagy mennyiségben hordták — még pedig igen sokszor éjjel — a fát. »Jerenczi Antal egri káptalani jószágkormányzó már 1849 szept. 20-án kéri a megyei császári királyi főbiztost, hogy erdőreinek engedje meg a fegyvertartást a fatolvajok elriasztása céljából.« [39].

A parasztok összetartottak, egymást soha el nem árulták. Ha valaki mégis gyanús volt és bíróság elé került, az illető tagadott, bizonyítékok híján kénytelenek voltak felmenteni.

A parasztság megmozdulásai félelemmel töltötték el a földesurakat és éppen ezért megfélemezésük érdekében rögtönítelő bíróságok felállítását sürgették. Egy dévaványai földbirtokos írja 1861 január 5-én

a »Pesti Napló«-ban, hogy »A nép igenis hisz annak, hogy a lefolyt évek és évtizedek alatt végrehajtott határszabályozások által a tőlük elvett földeket visszafoglalhatják. Ez igen veszedelmes tűz a birtokososztály számára és Önök, kiknek jelenleg a gyepelő a kezükben van, kell, hogy ne tévesszék ezt szem elől, és hatékony intézkedést kért.« [40].

Teljesen igaza van Engelsnek, aki »A német parasztháború« című művének Előszavában azt írja, hogy: »A magyaroknak (t. i. a magyar uralkodó osztálynak) egyenesen szükségük volt az osztrák burzsoáziával és az abszolútizmussal kötött szövetségre« [41], mert a magyar középbirtokosok többsége támogatta az önkényuralmat, hogy annak fejében olcsó hitelt, jól jövedelmező állásokat, mezőgazdasági felszerelést kapjon és azért, hogy a kormány védje meg a falusi parasztmozgalmaktól.

Az osztrák önkényuralmi rendszer igyekezett is megvédeni őket. Önkényesen — a szegény parasztság választási lehetőségét megszüntetve — nevezte ki a »megbízható« gazdag parasztok közül a falusi bírakat, de még az esküdteket is. A parasztság egyre erősödő megmozdulásai a helyi közigazgatási szervek demokratizálásáért folynak és szorosan összefüggnek a falusi osztályharccal. Bár igaz, hogy az egész parasztság szemben állt a Habsburg-elyomással, mégis akadtak árulók a gazdag parasztok soraiban, akik mint kinevezett előljárók maradéktalanul igyekeztek végrehajtani az osztrák kormány rendeleteit.

Az 1860-as Októberi Diploma visszaállítja a községi autonómiákat. Az 1860. novemberi községi bíró- és előljárói választásokat nagy tömegmegmozdulások kísérik, amelyeknek célja az önkényuralmat kiszolgálók azonnali eltávolítása. Pl. »Dévaványán amikor kihirdették, hogy bárminő rendű, vagy rangú, 20 éven felüli egyén a tanácsválasztásra megjelenhet, pár óra múlva meglehetősen ütőeszközökkel felfegyverkezve, nagyszámú néptömeg gyűlt egybe, akiknek célja az önkényuralmat kiszolgáló előljárókon való bosszúállás volt. Az új szolgabíró csak nehezen tudta lecsillapítani a felbőszült tömeget és csak ezután történhetett meg az új előljáróválasztás« [42] — írja a »Pesti Napló« 1861. január 5-i száma. Az erről szóló hatósági jelentések mind arról tanúskodnak, hogy a megmozdulás a nép alsó osztályaiból, a vagyontalanok köréből indult el és magával ragadta az egész község népét. Ugyanakkor azt is írják, hogy »a falu« értelmesebb része«, a jobb módú parasztok igyekeztek távol tartani magukat a mozgalomtól.« [43].

Az Októberi Diplomát, mint ismeretes, nemcsak a magyar dolgozó nép, hanem a birtokos osztály haladóbb tagjai sem voltak hajlandók elfogadni. A heves megyei gyűlések is a 48-as törvények visszaállítását követelik. Az országgyűlés által meg nem szavazott adókievetést és ujonccsökkentést nem fogadták el.

A népi megmozdulások hatására a »tiszafüredi járás szolgabírája felszólítja az osztrák pénzügyi hatóságokat, hogy azonnal szüntessék be működésüket, mert ellenkező esetben kiutasítja őket a járásból. Ugyanez a helyzet Tiszaroff, Mezőtúr és Abádszalók vidékén.« [44].

»A mezőtúri járásban 1861-ben megszűnt az adóbehajtás, mert a községek előljárói megtagadták az osztrák hatóságoknak az engedelmességet.« [45].

Schmerling ideiglenes önkényuralmának visszaállítása után a parasztság ellenállása tovább folytatódott megyénkben. »1863-ban Gyöngyöspüspökiben a taksások megtagadták az érseki uradalomnak az évenként fizetni szokott egy arany haszonbért.« [46].

»1864 július havában Fegyverneken 364 arató tagadta meg a munkát, mert nem kapta meg kellő időben a heti élelemjándóságát.« [47]. De ugyancsak ehhez hasonló jelentések futottak be a megye összes járaisaiból.

A parasztmozgalmak minden hősiességükkel és harcaikkal mellett is sikertelenek maradtak. E sikertelenségnek — a hazaáruló arisztokrácia és a nemzettől idegen burzsoázia mellett — a megalkuvó középnemesség is oka volt. Ugyanis a középnemesség — eltekintve egyes tagjaitól — elfordult a nemzeti problémáktól és a hazaárulás útjára lépett.

A középnemesség megalkuvása mellett nagymértékben fékezte a parasztmozgalmakat a bécsi udvar és a klerikális reakció szervezett propagandája is.

Propagandájukkal arra törekedtek, hogy a békének és a rendnek prédikálásával lefojgják a parasztmozgalmak lendületét.

A bécsi udvar a fegyveres erőszak alkalmazása mellett a »jó császárról« terjesztett mesékkel is igyekezett a parasztság ellenállását meggátolni. A császári udvar ügynökei Heves megyébe is eljutottak, ahol főként az elmaradottabb és a klerikális befolyás alatt álló községekben érték el eredményeket. Pl. »Tófalú községben a parasztok a császártól kérnek segítséget a tagosítások alkalmával a földesurak által elkövetett rablások ellen.« [48]. Persze teljesen eredménytelenül.

»1862-ben Csány község 3 000 lakosa, akik összesen 1 464 kis hold bérleti földet bírtak, elmondták kérésükben a Helytartótanácsnak, hogy sem a magas adókat, sem a földesurak által követelt díjakat nem képesek fizetni és állami pusztára történő telepítésüket kérték.« [49].

A heves megyei szegényparasztság több ízben küldötteket indított útnak a Helytartótanácshoz, sőt Bécsbe is, bízván a »jó király és császár« támogatásában. Céljuk az volt, hogy szegényparaszti települések révén földekhez juthassanak, tehát szemük előtt állandóan a földosztás vágya lebegett. Természetesen minden fáradságuk hiábavaló volt, mert nemhogy új telepeket kaptak volna, hanem még az addigi telepekről is mindinkább kiszorultak.

»Magyarország polgári vezetője, Geringer már 1851 májusában parancsot kapott a bécsi udvartól, hogy a Bécsbe igyekvő parasztokat már a határnál állítsák meg és toloncolják vissza.« [50].

A bécsi udvar az 1850-es évek végén, amikor a haladó megyei nemesség ellenállása erősödött, ahhoz a taktikához folyamodott, hogy tisztviselőin keresztül a parasztság bizalmába igyekezett férkőzni és azt hirdette, hogy a földesurak ismét vissza akarják állítani a jobbágyságot és ismét robotot és dézsmát követelnek. Célja az udvarnak ezzel az volt, hogy az ellenálló megyei nemeseket a parasztmegmozdulásokkal megfélemlítse és teljes behódolásra készítse. De a parasztság zöme nem hitt ezeknek a fondorlatos ámtításoknak és jól tudjuk, hogy 1860-ban az osztrák kormány idegen hivatalnokait kergette ki az országból. A »jó császár« helyett pedig Kossuth Lajost tartotta a szegény nép igazi gyámojának és az Ő visszaérkezését várta.

III. Függetlenségi küzdelmek Heves megyében 1849—1867

Az önkényuralom idején egyre inkább fokozódott a gyűlölet az abszolutizmus ellen. Országos viszonylatban is Heves megye és Eger azok közé a helyek közé tartozott, ahol a lakosság a legerősebb ellenállást tanúsított az osztrák elnyomó uralommal szemben. »1851 elején Eger és környéke lakói újabb forradalmat és háborút vártak. Habsburg-ellenes plakátokat ragasztottak a házak falaira, melyeken gyakran szerepelt az »Éljen Kossuth« felírás.« [51].

1851-ben az erős katonai elnyomás ellenére megünnepítették március 15-ét Egerben. A lakosság ünneplő ruhát öltött a két évvel azelőtt lezajlott nagy nap tiszteletére. Este egy nagyobb présházban, — ahol többen összegyűltek — ünnepséget rendeztek. Elénekeltek a »Nem kell zsarnok király« című dalt, majd utána egy Lieskowski nevű ügyvéd beszédet tartott, melyben a következőket mondotta: »Ma ünnepeljük 1848. március 15-ét, azt a napot, amelyen a magyar nemzet újjászületett. Azért gyűltünk egybe, hogy érzéseinknek nyíltan kifejezést adjunk, melyet a zsarnokság elnémitott, s végül így fejezte be: Éljen a szabadság! Éljen a nemzet! Átok minden zsarnok fejére!« [52].

Az Egerben élő Kossuth-pártiak nagy erőt képviseltek, ezt mutatja

az 1851. okt. 10-én kifüggesztett kiáltvány, melyet 5 helyen lehetett látni. A felhívás többek között ezeket tartalmazta: »Polgárok! Ha talán azon hit táplálna benneteket, hogy kül fegyveres erő lesz az, melly lánczaitokat szét fogja zúzni, családokoznátok: tenn magatok lesztek, kik a jármot megtörve, a zsarnokság hatalmát földig alázzátok.... a percz jöttével a hatalom a nép kezébe megy át; s azt tőle többé csak isteni erő ragadhatja ki. Aláírás: Jelszava a vörös pártnak (mely alatt a Kossuth-pártiak értendők).« [53]. A Bécsbe küldött jelentésekből az tűnik ki, hogy Kossuth híveihez, — a demokratákhoz — elsősorban a nép alsó rétegei tartoztak.

Az 1850-es évek elején az országos ellenállási mozgalmak szálai megyénkbe is elvezettek. 1852. február 9-én fogták el Gyöngyös városában Gasparich Márk ferencesrendi szerzetest, akinek az abszolutizmus elleni szervezkedésben kiemelkedő szerepe volt hazánkban.

Gasparich egyszerű horvát származású földműves családnak volt a gyermeke. 1810-ben született Drávaegyházon. Iskolái elvégzése után a ferencesrendi szerzetesek közé lépett, ahol a Kilit nevet kapta.« Önzetlenségével nagy szónoki képességével kitűnt társai közül.« [54].

A szabadságharc idején szülőfalujában tartózkodik. A Zalaegerszegegen tartott megyegyűlésen a nagy nyilvánosság előtt jelentette ki, hogy a »horvátok Jellachicchal csak a mi holttesteinken keresztül törhetnek be hazánkba.« [55]. Majd a vármegyei honvédelmi bizottsággal szervezte Muraköz falvainak lakosságát a haza védelmére. Később Perczel Mór tábori lelkésze lett. Mint katona is nagyszerűen megállta a helyét. Több rohamban részt vett karddal a kezében. Perczel őrnagygyá nevezte ki egy ilyen roham után, ahol az ellenséges állások elfoglalásában döntő szerepe volt Gasparichnak.

A szabadságharc bukása után az országban bújdosott. »Pestre is elkerült, ahol megismerkedett a francia utópisták tanaival, akik közül főleg Fourier hatott rá. [56]. Szocialistának vallotta magát. Meggyőződése volt, hogy a társadalmi fejlődés a szocializmushoz vezet. »A gazembereket az általános forradalom bosszúálló tüzével kell feleltetni« [57] — mondotta egy alkalommal.

1851 tavaszán és nyarán Kossuthtal és Mazzinival tartott szoros kapcsolatot. 1851 nyarától szervezte az ellenállást. Bejárta az ország különböző vidékeit és mindenütt lelkes barátokra s támogatókra talált, akik egyetértettek hazafias törekvéseivel. Így jutott el Gyöngyösre is. »Ide a Kossuth-család közvetítésével jutott el, még pedig a Panker-családhoz, ahol megértő, hű hazafiakra talált. Panker Lajos, volt honvédszázados húga Panker Róza (Mágocsy Vincéné pesti orvos felesége) és Panker Viktória (Frcisseinsenné) voltak gyöngyösi támogatói.« [58].

1852-ben több, emigrációból hazatért küldöttel beszélt, akik Kossuth üzenetét hozták számára. Gasparich értesítette Perczel tábornok volt segédtisztjét Drisnyey Istvánt, aki Egerben lakott, hogy hajlandó-e résztvenni a szervezkedésben. Maga is járt Egerben. Utazásaihoz a Panker-család többször rendelkezésére bocsátotta kocsiját.

»1852 február 9-én tartóztatták le az osztrák zsandárok Gyöngyö-

sön, Varga István besúgó árulása alapján.« [59] Letartóztatták társait is, köztük Pankerékat is. »Panker Lajost 8 évi, Panker Rózát 5 évi várfogsággal büntette a bíróság. Gasparichot kötéltálati halálra ítélték, melyet 1853 szept. 2-án hajtottak rajta végre Pozsonyban.« [60]. Bátoran viselkedett a fogságban és úgy is halt meg. Utolsó szavai ezek voltak: »Éljen... és élni fog a haza.« [61]. Holttestét a hatóságok nem engedték eltemetni és csontjai ma is ott porladnak a volt disznólegelőn, ahol kivégezték.

Ugyancsak ebben az időszakban egy pesti bizottság irányítása alatt akartak szabadcsapatot szervezni a Mátra vidékén. Figyelmessy Fülöp, Kossuth küldötte nyújtott ehhez segédkezet. A szervezkedés célja a Habsburg önkényuralom lerázása volt. Szervezkedésük központjául a Mátrát és környékét választották. E helyet azért jelölték ki erre a célra, mert tudomásuk volt arról, hogy a Mátra nagykiterjedésű erdeiben és barlangjaiban számos menekült forradalmár, szökött honvéd, valamint a szabadságharcban résztvett bujdosó lengyel katona húzódott meg. »Itt bújdosott Skrezetulsky Kázmér bányamester, volt honvédtiszt, Komáromi őrnagy, akit a pesti bizottság alkalmasnak talált a szervezésre s meg is bízták e feladat ellátásával.« [62].

Skrezetulsky, Vörös Albert és Aladár álnéven járta az országot és szervezte a szabadságot szerető magyar fiatalokat guerilla csapatába. E guerilla csapatokat a Mátrába rejtették volna el addig, míg Kossuth seregével betör az országba.

Az osztrák rendőrök hamar nyomára jöttek a szervezkedésnek. 1852. végén mintegy 100 letartóztatás történt ezzel az ügyel kapcsolatban. Madách Imre is összeköttetésben állott velük letartóztatása előtt, ugyanis a tárgyalásokon az ő neve is többször szerepelt, mint aki tudott róluk s kapcsolatot is tartott fenn velük. Őt azonban, mint ismeretes, még a szervezkedés leleplezése előtt tartóztatták le, mivel Rákóczy Jánost, az Országos Honvédelmi Bizottmány volt titkárát rejtette. Madáchot a hadbíróóság felmentette 1854 elején, mivel semmiféle terhelő bizonyítékot nem tudtak ellene felhozni azzal kapcsolatban, hogy a guerilla szervezkedésben részt vett volna.

Ugyancsak a mátrai guerilla csapatok szervezésével kapcsolatos letartóztatások során fogták el Gyöngyösön Sárosi Gyulát, az »Arany trombita« szerzőjét. Sárosi, Sorsich Gyula álnéven Gyöngyösön tartózkodott, ahol Majori Sándor volt honvédőrnagy segítségével új útlevelet szerzett. Majorit azonban elfogták, s nem sokkal később Sárosit is, akit a pesti haditörvényszék halálra ítélt, majd kegyelemből életfogytiglani várfogsággal sújtották. Sárosit már körözése idején is halálra ítélték. (Sárosi 1855-ben amnesztiában részesült.)

Ugyancsak ezzel a szervezkedéssel kapcsolatban tartóztatták le Tiszalüreden Ürményi Mihály földbirtokost, aki tevékenyen részt vett e mozgalomban. A hadbíróóság őt is börtönbüntetésre ítélte.

Szintén a Mátra vidékén kívánt működni Hatvani Imre vezetése alatt álló csoport is. (»Itt valószínűleg arról a Hatvani Imréről van szó, aki a szabadságharc idején, mint honvédőrnagy működött és aki

részese volt a magyar-román tárgyalások megszakítására vezető abrudbányai támadásnak.) [63].

A szervezkedés résztvevői közül 14-et még 1852-ben elfogtak, de Hatvani Imrét csak 1856-ban tudták kézrekeríteni. A börtönben hiába vallatták, egy szót sem árult el a szervezkedésről, sőt éhségsztrájkba kezdett és nemsokára éhenhalt.

Közben az önkényuralom terrorja egyre hevesebben dühöngött hazánkban. Egyes hazafiak azt gondolták, ha a királyt, I. Ferenc Józsefet elteszik láb alól, ezzel megoldódik az ország helyzete. Ezen az úton haladt Libényi János szabósegéd is, aki 1853. február 18-án Bécsben, midőn déli sétáját végezte a császár, a karinthiai kapunál megtámadta kocsiját, s törszerű késével nyakszirten szúrta. A szúrás nem volt halálos, s Libényi Jánost, a 21 éves fiatal, bátor hazafit elfogták s egy hét múlva felakasztották. Magyarországon csak a főpapság és az arisztokrácia örült a császár megmenekülésének. Az egri főkáptalan 10 000 forintot ajándékozott az Angolkisasszonyok kolostorának, hogy annak kamatain két rokkant tiszt leányát neveljék, sőt a császár felépülése után egy rokkantház felállítását is elhatározta a Főkáptalan. Igaz ugyan, hogy az Angolkisasszonyokat Bartakovics Béla egri érsek egy évvel előbb, 1852-ben telepítette le Egerben és az alapítvány kevés volt, amit tehát úgyis emelni kellett volna. Egy rokkantház felállítását elhatározták ekkor, viszont egy általuk alapított aggmenházat bezártak, — írja a IV. zsendárezred parancsnoka az 1853. február 28-i jelentésében.

Az ötvenes évek közepén az elnyomás tovább tartott. 1857. őszén New Yorkban tőzsdekrach következett be az ipar kapitalista fejlődése következtében. Az 1857. évi gazdasági válság — éppen úgy, mint az 1847-es gazdasági válság, mely komoly előkészítő szereppel bírt az 1848-as forradalmak kirobbantásában —, ugyanúgy az 1857—1858-as gazdasági válság az 1850-es évek végének és a hatvanas évek elejének demokratikus és nemzeti mozgalmainak fellendüléséhez vezetett.

A válság Amerikából átterjedt az európai országokra, ahol Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Német- és Olaszországban elsősorban, mint ipari válság jelentkezett. Ausztriában a válság hatott az örökös tartományok iparára is, de főleg a kereskedelemben és a mezőgazdaságban éreztette hatását. Nálunk, Magyarországon is elsősorban mezőgazdaságunkra hatott e válság. A gabona ára 1854-ben 13—15 forint, 1857-ben 2,5 forint. A krími háború idején sokan béreltek földet hazánkban, hiszen konjunktúrális állapot volt, most a bérlők egymásután mentek tönkre. Eger környékéről egy tudósítás arról számolt be, hogy: »A bérlők divatbajótt bukásai megszámlálhatatlanok, a bérbeadók nem kis zavarára.« [64].

Az 1859-es olasz—francia egyesített csapatok támadása Ausztria ellen újabb reményt gyújtott a magyar dolgozók szívében. Magentánál és Solferinónál súlyos vereséget szenvedtek az osztrák csapatok. Ennek hatását érezni lehetett hazánkban is. Több megyében megtagadták az ujonccallítást és megyénkben is a sorköteles katonák közül többen elmenekültek a Mátra erdeibe.

Egerben 1859. június 16-án az érseki birtokon dolgozó napszámosok és földmunkások összecsaptak a zsendárokkal. Ugyanis az említett napon munkájuk elvégeztével hazafelé jöttek a munkások. Jókedvük volt, dalolgattak és több kormányellenes nótát is elénekelték. Kossuthot és Napoleont éljenezték. »Amikor a városba érkeztek, tovább énekelték, sőt a zsendárlaktanya előtt sem hagyták abba. A zsendárok, hallva éneküket, kijöttek, hogy elfogják őket, mire a parasztek előkapták a kaszáikat és úgy védekeztek ellenük. Az esetnek sok nézője akadt,

mivel éppen akkor vásár volt Egerben. A zsandárok túlereje győzött és 11 parasztot letartóztattak.« [65].

A letartóztatottak mind földmunkások és napszámosok voltak. A nyomozás és kihallgatás során megállapították, hogy Pápai József földmunkás többi társának azt mondotta az egri érseki legelőn, egy ebéd utáni pihenő alkalmával, hogy: »A franciák már egész Olaszországot meghódították, s az osztrákokat kiszorították onnan. Az elfogott osztrák foglyokat messze hátra kísérik, ahol a magyarokat Kossuth és Klapka gyűjti össze, a többit meg kivégzik. Azt is említette, hogy az oroszok bevonulnak Magyarországra és Kossuth egy sógorát kiküldtjék királynak. Ő ugyan már kiszolgált katona, de mégis szívesen nyúlna fegyverhez, hogy az országot megszabadítsák az osztrákoktól. Pápai azzal is biztatta társait, hogyha Kossuth és Klapka serege az országba érkezik, megölik a sok hivatalnokot és megszabadulnak a nagy adóktól.« [66].

Jellemzően mondotta el a szegények óhaját: a nagy adók megszüntetését, s az idegen betolakodott, németül beszélő hivatalnokoktól való megszabadulást.

Pápai és társai, Hanis János és a többiek nagy helyesléssel fogadták az elmondottakat, s azzal a reménnyel kaszálták tovább az érseki rétet, hogy annak szénáját Kossuth huszárjai fogják feletelni. Az elfogott földmunkásokat az egri főtörvényszék elé állították, amely Pápai Józsefet és Hanis Jánost egy-egy évi, két parasztot hat-hat hónapi és ismét kettőt öt-öt hónapi börtönre ítelt.

1859-ben volt Kazinczy Ferenc születésének 100. évfordulója, melynek tiszteletére 1859. október 27-én Pesten, a Nemzeti Múzeumban volt díszünnepség, melyen Eötvös József elvetette a germanizáló politikát, s a magyar nemzeti érdekek védelmét hangsúlyozta. A pesti ünnepség hatására Egerben november 30-án volt ünnepség. Megyénkben — ugyancsak Kazinczy születésének 100. évfordulóján — Tiszafüreden 1859. október 8-án rendeztek ünnepséget, tehát Egert egy hónappal megelőzve.

1860 tavaszán a kormány erőszakossága egyre tovább fejlődött. Gróf Széchenyi Istvánnál, mint ismeretes, igen gyakoriak a házkutatások. Állandó rendőri zaklatásnak van kitéve, írásait elkobozzák. Mindez a »Nagy Ébresztőt« öngyilkosságba kergeti. 1860. április 8-án föbelőtte magát. Széchenyit a forradalomtól való féls és az önkényuralom korlátoltsága hajszolta halálba. Pesten és az ország más területein is gyászünnepségeket tartottak tiszteletére. Heves megye gyorsan reagált az országos megmozdulásokra. Egerben és Gyöngyösön Széchenyi emlékére már április 17-én gyászünnepségeket rendeztek.

1860-ban az egyetemi ifjúság néhány vezetőjét tartóztatták le. Ugyanekkor van a Táncsics és társai elleni per, Sárosi Gyula internálása, stb. Mindez a megfélemlítés célját szolgálta a kormány részéről.

Albrecht főkormányzó, — aki 9 évig volt teljhatalmú intézője Magyarországnak — 1860-ban lemondott, s örökébe a magyar származású Benedek tábornagnagy lépett, akit azzal a megbízatással láttak el, hogy kemény kézzel szüntesse meg a tüntetéseket és nyerje meg a nemesség vezetőit. A kormány durvaságaival és erőszakosságaival nem tudott tekintélyt biztosítani a maga számára.

»1860. augusztus 20-án nagy szt. istváni ünnepek voltak Budán, Székesfehérvárott és Kistelekén.« [67]. Ezekén a helyeken a Helytartótanács is megengedte az ünnepek tartását azzal a kikötéssel, hogy azok ne legyenek tüntetésjellegűek.

»Szolnokon a gazdagabb nemesek pénzt is adtak a szegényparasztnak, hogy felutazhassanak a budai szentistváni ünnepekre.« [68]. A fővárosban eleinte valóban csak törvényes keretek között folyt az ünnepség, de később a Városligetben, majd a Király és a Váci utcába vonulva az ünneplő tömeg már a Szózatot énekelte és Garibaldit éltette.

A tüntetések nemhogy csökkentek volna, hanem állandóan növekedtek a feszült nemzetközi helyzet hatására. 1860 nyarán, júniusban—júliusban érkeztek meg a Garibaldi győzelmeiről szóló hírek, melyeknek hatására az egész országban tüntetések zajlottak le. »Egerben július 26-án este fátyásmenettel egybekapcsolt tüntetés volt, melyen a résztvevők a Szózatot énekeltek és Kossuthot és Garibaldit éltették.« [69].

»A 6. zsandárezred parancsnoksága arról panaszkodott ebben az időszakban

a Helytartótanácsnak, hogy Heves és Borsod megyében a járási és községi tisztviselők utasítására a lakosság nem akarja elszállásolni őket és általában semmi nemű hivatalos érintkezésbe nem lépnek velük.» [70]

Heves megyében az ujoncokat azzal biztatták, hogy ne vonuljanak be, hanem várják meg Kossuthnak és Garibaldinak a betörését, amit ők elég hamarosan elérkezőnek tartottak.

Eger osztrák gyűlöletét egy igen jellemző kis epizóddal szeretném alátámasztani: a kerületi főnök minden törekvése arra irányult, hogy Egerben egy német színtársulatot hozzon létre. Minden rendben lett volna a színtársulat felállításához, csak alkalmas helyet nem találtak számukra. Hosszas töprengés után rájöttek, hogy a Lyceumnak (a mai Pedagógiai Főiskolának) van egy nagyterme, amelyben színpad is van. Ezt még Eszterházy Károly egri püspök rendeztette be az iskoladrámák céljaira. Örültek is a Bach-huszárok a tervnek. Azonban valahogy előre kifecsegték elképzelésüket, amely eljutott a Lyceum akkori gondnokának a fülébe is, aki még aznap éjjel szétszedette a színpadot, s annak részeit elrejtette a hatalmas épület labirintusaiban. Mikor le akarták foglalni a termet, már csak az üres nézőteret találták. S mivel színpad nélkül nem boldogultak, nem tudták idehozni a német színtársulatot. A magyar érzésű gondnok nem engedte, hogy a magyar tudomány szolgálatára épített Lyceumban a német kultúra érdekeit szolgáló színtársulat vehesse meg a lábát.

Ugyancsak Egerben létezett a Bach-korszakban, sőt a későbbi időkben is egy polgári lövész-társulat, amelyet még Mária Terézia korában alapítottak az Egerben letelepült német polgárok. A szabadságharc bukása után az egyesületnek csak tisztán magyar tagjai voltak, akik az önkényuralom és a »Gesammte Monarchie« gondolata ellen küzdöttek. Ezt mutatják az ebből a korból való és a lövész-társulat falát annak idején díszített szimbólikus és tréfás olajfestmények, melyeket valószínűleg Joó János festőművész készített a társulat számára. Pl. »Egy 1861. aug. 4-i dátummal ellátott kép a következőket ábrázolta: egy szobortalapzatot, melyen Schmerling áll. A talapzathoz egy jól táplált osztrák támaszkodik, s mellette egy daliás magyar áll komoly arccal. A két alakot egy osztrák sapka alá akarja vinni Schmerling. A sapka felirata: Reichsrath. Egy másik délceg magyar fület mutat az osztrák politikusnak, mintha mondaná: nem megyünk be azzal a bizonyos 85 taggal az öszsbirodalom tanácsába, a Reichsrathba.« [71].

Egy másik szimbólikus kép Kossuthot ábrázolja. Egy harmadik kép 1862. július 6-i dátummal keletkezett. »Ennek előterében a földön egy kétfejű sárkány van, melyet szétlő a balsarokban ülő magyarruhás vadász. A kép közepén szép szál magyar ember áll szűrben, fején debreceni gulyás-kalappal és kezét nyújt egy szerb férfiúnak, aki szintén kezét nyújtja a magyar felé.« [72]. (A szétlőtt kétfejű sárkány a Monarchiát jelképezi, a magyar és szerb férfi kéznyújtása pedig a nemzetiségekkel való összefogást jelenti Bécs ellen. Kossuth Dunai-konföderációs tervének hatása.)

Ugyancsak szép példáját mutatják az ellenállásnak az Egri Olvasó Nőegylet szervezkedései, amelyek országos viszonylatban is visszhangot keltettek. Maga a »Nőegylet az országos Kazinczy-ünnepségekkel kapcsolatosan alakult meg 1860. januárjában.« [73] Célja a hazai irodalom pártolása, a jótékonykodás, emellett azonban — ha alapszabályzatában nem is szerepelt — hazafias jellegű célkitűzései is voltak. »A Nőegylet árvaházat, óvodát, könyvtárat létesített Egerben; 1862. tavaszán 252.— Ft-t adott a hazai árvíz-károsultaknak, 16.— Ft-t a magyar írói segélyalapra, 6 családot segélyeztek Egerben.« [74]. A Nőegylet tagja volt a Kisfaludy Társaságnak is. Két évig működött anélkül, hogy a hatóságokhoz be- küldött alapszabályzatára válasz jött volna. Működését a főispáni helytartó az alább vázolt események miatt szüntette meg: »A kápolnai csata 12. évfordulója alkalmából, 1861. febr. 27-én a Nőegylet elnöke, Nánássy Mihályné szül. Csernyus Amália az egyesület tagjaival gyászmisét akart mondani a kápolnai csatában elesett honvédekért. A felsőbb hatóságok megtudva e szándékot, az előző napon 600 vadászt és 20 dzsidást vezényeltettek Miskolcra Egerbe. Febr. 27-én már kora reggel minden egri templom elé szuronyos őreket állítottak, akik mindenkit visszautasítottak. 10 óra felé az Egri Nőegylet tagjai gyászházában megjelenván az utcákon, miután a templomokba nem mehettek be, a várba sétáltak, ahol

a kápolnánál megemlékeztek az elesett honvédekről. Már lefelé jöttek a várból, amikor találkoztak a szétkergetésükre küldött katonákkal... egy csapat seprűkkel felszerelt vadásszal és a kíséretükre küldött felfegyverzett századdal.« [75] Mi volt a céljuk e vad embereknek — írja egy pesti hetilap, a »Családi Kör« 1861. márc. 10-i száma. — »Nem más, minthogy megseprűzzék az egri hölgyeket. A város egész nap valóságos ostrom-állapotban volt; késő estig erős lovascsapatok vágtattak föl és alá az utcákon. Este 6 órakor mintegy 300 ember összegyűlvén a katonai temetőben, gyertyák mellett énekelték el a Liberát és a Szózatot, s a sírokat megkoszorúzták. A katonaság midőn megtudta e hírt, oda is elment, de mire odaértek, addigra a gyászoló tömeg elhagyta a temetőt.« [76].

»Az 1861 febr. 27-i események miatt Nánássy Mihályné, Csernyus Mária neve bekerült a »fekete könyvbe«, és még egy év sem telt bele, midőn az Egri Nőegylet megszűntették a felsőbb hatóságok.« [77].

Később, a kiegyezés évében újra megalakult és »Heves megyei és Egervidéki Jótékony Nőegylet« név alatt még a Horthy-korszakban is működött, de korántsem oly nemes célok érdekében, mint az önkényuralom idején.

Az Októberi Diploma és a Februári Pátens intézkedéseinek a magyar vármegyék ellenálltak, amiért is 1861—65-ig ismét önkényuralom, a Schmerling-féle provizórium korszaka köszöntött Magyarországra. Az önkényuralommal szemben ismét megkezdődik az ellenállás, amely főleg az 1863-i lengyel felkelés hatására erősödött meg. Sokan úgy érezték, elérkezett az idő arra, hogy a lengyel felkelőkkel összefogva, lerázzák a gyűlölt osztrák igát. »A szervezkedést Jámbor András pesti szabómester és Somogyi József volt honvédőrnagy irányította. Somogyi 1863 tavaszán Egerbe utazott azzal a céllal, hogy volt honvédtisztekkel és honvédekkel kapcsolatot teremtsen és megkezdhesse a fegyveres csapatok szervezését.« [78].

Azonban a tervezett felkelésből semmi sem lett, mert a rendőrség hamar nyomára jött a szervezkedésnek s a vezetőket letartóztatta és a hadbírótság súlyos várfogsággal büntette őket.

Ugyancsak a lengyel felkelés hatására történt az Almássy Pál (1848—49-ben Gyöngyös város országgyűlési képviselője) és Nedeczky István által történt szervezkedés. Almássy Pál tulajdonképpen nem akart mást, mint a 48-as törvények visszaállítását. A szervezkedésnek — főleg a guerilla csapatok gyülekezésének — egyik főhelye a Mátra lett volna. A szervezkedést Asbóth Lajos rendőrbesúgó, — akiben bíztak, mert a szabadságharc ideje alatt mint honvédezredes szerepelt — és Beniczky Lajos árulása leplezte le. A rendőrség a szervezkedésben résztvevőket letartóztatta és a hadbírótság formailag szigorúan megbüntette, mert 16, 18, 20 évi várfogságot szabott ki a vádlottakra. Valójában azonban érződött a bécsi udvar közeledni akarása, s ezek az elítéltek 1867-ben ki is szabadultak a börtönből.

Az 1860-as évek derekán az Osztrák Birodalom lába alatt inogni kezdett a talaj és ez készítette őket arra, — meg főleg a königgrätzi és sádovai vereség —, hogy közeledjenek Magyarországhoz. Így született meg az osztrák és magyar uralkodó osztályok között az 1867-es kiegyezés.

Ez a kiegyezés — mondotta Révai elvtárs — »az akkori helyzetben történelmileg elkerülhetetlen volt... Egy ellenforradalmi Európában nem volt kilátás a magyar függetlenség forradalmi úton való kivívá-

sára . . . A kiegyezést azonban tudomásul lehet venni, mint egy új függetlenségi harcnak a kiindulási pontját és tudomásul lehet venni, mint ürügyet a behódolásra.« [79].

A magyar uralkodó osztályok az utóbbit választották és lemondtak a magyar függetlenségről.

A kiegyezés szerint Magyarország önálló, de közös: a hadügy-, a külügy- és a kettőre vonatkozó pénzügy. Hazánk visszanyerte önálló vámterületét, de a 10 évre kötött vám- és kereskedelmi szerződéssel tulajdonképpen a régi helyzet maradt érvényben. A Monarchia közös terheiből Magyarországra 30 százalék esett (kvóta), amely később fokozatosan emelkedett.

A kiegyezéssel vállalt hatalmas terheket az uralkodó osztályok a dolgozó népre hárították.

A kiegyezéssel a magyar uralkodó osztályok — a dolgozó parasztság, a munkásság és a nemzetiségek feletti uralmának biztosítása érdekében — elárulták az ország függetlenségét. Így az 1867-es kiegyezéssel tulajdonképpen az önkényuralom új korszaka következett Magyarországon.

A magyar dolgozó nép 1867 után is folytatta hősi harcát azzal ellenségei: a nagy földbirtokos urak és a nemzetet évszázados elnyomás alatt tartó Habsburgok ellen. A magyar nép azonban még csaknem egy évszázadon át sínylődött a Habsburgok elnyomása, majd a helyükre lépő német imperialisták és belső bérenceik igája alatt.

A szabadságot és függetlenséget csak a nagy Szovjetunió világra szóló győzelme hozta el a magyar nép számára, amely szétzúzta a fasiszmus erőit.

J E G Y Z E T E K

- [1] Szederkényi Márton: Heves várm. története. Eger, 1893. IV. k. 163. l.
- [2] E. Á. L. (Egri Áll. Levéltár) 1849. évi köztárgyak jegyzőkönyve.
- [3] E. Á. L. Bírósági Jegyzőkönyvek 1850. csztendőből.
- [4] O. L. (Orsz. Levéltár.) E. K. F. J. (Egri Kerületi Főispáni Jegyzőkönyvek) 1849. szept. 1-től dec. 31-ig.
- [5] U. o. 686—704.
- [6] U. o. 372—1771.
- [7] U. o. 1849—964.
- [8] E. Á. L. 1849. évi köztárgyak jegyzőkönyve
- [9] O. L. E. K. F. J. 1849—1543.
- [10] U. o. 1849—782.
- [11] Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és Alkotmányos Mozgalmak, Bp. 1955. 40. l.
- [12] Révai József: 48 útján. Bp. 1948. 65. l.
- [13] Montedégói Albert Ferenc: Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása. Eger, 1868. 349. l.
- [14] S. Sándor Pál: Parasztságunk a Habsburg önkényuralom korszakában. Bp. 1951. 278. l.
- [15] U. o. 279. l.
- [16] U. o. 64. l.
- [17] Montedégói i. m. 375. l.
- [18] U. o. 392. l.
- [19] U. o. 374. l.
- [20] U. o. 242. l.

- [21] U. o. 235. l.
- [22] Ethei Sebők László: Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös, 1880.
- [23] O. L. E. K. F. J. 312.
- [24] »Eger« 1864. évf.
- [25] U. o. januári szám.
- [26] U. o.
- [27] U. o.
- [28] U. o.
- [29] Eger hetilap 1864. évf. jan. 28.
- [30] Breznay Imre: Eger múltjából. Eger, 1926. 129. l.
- [31] Eger hetilap 1864. évf.
- [32] Montedégói i. m. 58. l.
- [33] S. Sándor i. m. 58. l.
- [34] O. L. Ger. — 1849—2163.
- [35] O. L. E. K. F. J. 1849—490.
- [36] S. Sándor Pál i. m. 69. l.
- [37] U. o. 70. l.
- [38] O. L. Ger. — 1850—7086.
- [39] O. L. E. K. F. J. 1849—152—184.
- [40] Pesti Napló 1861. jan. 5.
- [41] Engels: A német parasztháború. 123. l. (Előszó az 1870. és 1875. évi kiadáshoz).
- [42] Pesti Napló 1861. jan. 5.
- [43] U. o.
- [44] O. L. V. Ht. (Visszaállított Helytartótanács) eln. 1861—IV.-a.-371.
- [45] U. o. 402.
- [46] U. o. 1863—II—11—22550.
- [47] U. o. 1864—IV—a.—4989.
- [48] S. Sándor Pál i. m. 188. l.
- [49] O. L. V. Ht. 1864—IX—6—21031.
- [50] O. L. Ger. 1851—7369.
- [51] Lukács Lajos i. m. 36. l.
- [52] O. L. Ger. Pr. 1851—987.
- [53] U. o. 1851—987.
- [54] A gyöngyösi Hanisz Imre Közművelődési Egyesület Évkönyve. V. évf. 76. l.
- [55] U. o. 78. l.
- [56] U. o. 79. l.
- [57] U. o. 79. l.
- [58] U. o. 79. l.
- [59] U. o. 79. l.
- [60] Lukács Lajos i. m. 107. l.
- [61] Gyöngyösi évkönyv, i. m. 79. l.
- [62] Lukács L. i. m. 116. l.
- [63] U. o. 118. l.
- [64] Nagy István: A mezőgazdaság Magyarországon az abszolútizmus korában. Bp. 1944. 104—105. l.
- [65] Lukács i. m. 176. l.
- [66] U. o. 176. l.
- [67] Pesti Napló 1860. aug. 22—23.
- [68] Lukács i. m. 239. l.
- [69] U. o. Htt. e. 1860—IV—A—1779—2025.
- [70] U. o. 1861—IV—A—302.
- [71] Breznay i. m. 183. l.
- [72] U. o. 184. l.
- [73] U. o. 199. l.
- [74] U. o. 199. l.
- [75] U. o. 200. l.
- [76] Családi kör. (Bp.) 1861. III. 10.
- [77] Breznay i. m. 201. l.
- [78] Lukács i. m. 333. l.
- [79] Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Bp. 1949. 159—160. l.